

IZGLED SUBURBANOG KRAJOLIKA - IZRAZ I ODRAZ KULTURE

Oleg Grgurević

Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Primljeno: 15. 02. 1993.

Sažetak

Izgled današnjeg antropogenog krajolika izraz je promjene stava čovjeka prema okolišu, što je posljedica razvoja društva i slabljenja ovisnosti čovjeka o prirodnom okolišu. U djelovanju na taj stav, koji je sastavni dio procesa planiranja, nalaze se mogućnosti kontrole stihijskog rasta i zaštite čovjekova prirodnog okoliša. Uočavanje i zaštita krajolika koji potiču drukčije osjetilne reakcije od gradskih, njihovo izuzimanje iz pravca suburbanog i općeg urbanog širenja te estetsko vrednovanje pretpostavke su za oblikovanje prepoznatljive i raznovrsne strukture suburbanih i širih, izvangradskih prostora.

Oblikovanje stava

U procesu sve burnijeg odnosa čovjeka i prirode izgled krajolika stalno se mijenjao, bilo u pozitivnom ili negativnom smislu.

U toku znane povijesti, što je čovjek bio bliže prirodi i što je više bio svjestan svoje ovisnosti o njoj to je više sebe smatrao njezinim dijelom i u tom se smislu prema njoj i ponašao.¹

Slabljenjem neposredne ovisnosti čovjeka o prirodnom okolišu, zahvaljujući razvoju društva i sve većim tehnološkim mogućnostima, postupno se mijenja stav zajednice i pojedinca prema životu i fizičkom svijetu. To se očitovalo i u izgledu prostora u kojemu se čovjek kretao i djelovao.

Vrijednosti koje su utjecale na ljudski razvoj počele su se oblikovati s osnovnim potrebama, i to za:

- hranom,
- skloništem i
- odjećom.²

Vrijednosti su se mijenjale usporedo sa:

- kulturnim i tehničkim razvojem,
- rastom masovne proizvodnje i stvaranjem viška,
- rastom obiteljske, grupne, regionalne i, konačno, internacionalne svijesti, zajedništva i kulturnih aspiracija.³

Vrijednosti, individualne i društvene, nadograđuju se zahvaljujući:

- nasljeđu,
- obrazovanju,
- komunikativnosti i
- iskustvu, koje uključuje i gornja tri činitelja.⁴

Životno iskustvo svake osobe "filter" je koji vrednuje sve utjecaje okoliša primljene putem osjetilnih organa. Stečeno iskustvo očituje se u stavovima pojedinaca koji donose odluke. Te stavove određuje:

- opstanak,
- interes,
- zaštita i
- kultura.

Iako su se s vremenom i općim razvojem stavovi pojedinaca i cijelog društva prema prirodnoj okolini mijenjali, činjenica je da je čovjek uvijek bio, da jest i da će biti i u budućnosti nedjeljiv dio prirodnog sustava. Čovjek svoj opstanak zahvaljuje isključivo prirodnoj sredini. Za razliku od nekih sredina u kojima čovjek sebe, u odnosu prema prirodi, postavlja u podređen položaj, te istočnih kultura u kojima su čovjek i priroda jednakovrijedni, zapadni je svijet, na tradiciji kršćanstva, razvio superioran, eksploatatorski i sebičan odnos prema prirodi, u kojem je on gospodar i vladar.⁵ Takav stav prema prirodi, koja je u službi čovjeka, prihvatio je postupno gotovo cijeli razvijeni svijet.

Fizički krajolik - odraz kulture društva

Potvrdu prethodne tvrdnje o stavu i ponašanju čovjeka prema prirodi i njenim dobrima nalazimo u cjelokupnom nastanjenom prostoru. Izdvojimo li urbane prostore, kao već potpuno denaturirane i umjetne sredine, ostaju nam prilagođeni prirodni sustavi kao zorni primjeri, koji potkrepljuju ovu tezu: ako je klimaks određene biljne zajednice u nekom prostoru optimum

prirodnog ekosistema kojem treba težiti i u pravcu kojega treba pomagati razvoj, tada su radnje koje čovjek poduzima u poljoprivredi, pejzažnom oblikovanju i danasve u vrtnoj umjetnosti u potpunoj suprotnosti s ustaljenim prirodnim tokovima. Tim se radnjama stvaraju (doduše od prirodnih elemenata) umjetne sredine, izvan općih prirodnih zakona, potčinjene čovjekovim željama i njegovim potrebama.⁶

Ako se taj stav proširi na odnos prema cjelokupnom prirodnom sustavu, pa i prema onom što nazivamo "prirodnim izvorima", tada će se pojaviti problem iscrpljivanja svih prirodnih dobara, od šuma, rudnog bogatstva, faune i flore, do fizičkog prostora i njegovih ljepota.⁷

Stavovi i vrijednosti našeg društva objašnjavaju izgled današnjeg antropogenog krajolika i ukazuju na opasnosti koje prijete onim još netaknutim dijelovima našeg prirodnog okoliša. Možemo, dakle, ustvrditi: fizički krajolik, gdje god se nalazio, koji je čovjek toliko promijenio da su te promjene vizualno uočljive, izraz je kulture, kao što su to umjetnost i znanost.

Mogućnost utjecaja na planiranje urbanog rasta

Rast gradskih i suburbanih aglomeracija posljedica je procesa disperzije gradskih funkcija i stanovništva, pri čemu se smanjuju razlike između seoskog i gradskog kompleksa i u širokim geografskim prostorima stvaraju funkcionalno i, danasve, oblikovno jednolične, usitnjene zone oko glavnih gradova i manjih naselja. Neosporno je da se proces gradskog rasta ne može zaustaviti, niti bi tome trebalo težiti.⁸ Treba pratiti silnice urbanog rasta, ispravljati tokove, usmjeravati ih i poticati njihov rast gdje god je to najpogodnije za opći društveni interes. Pritom treba uočiti, i nastojati zaštititi, prostore što potiču drukčije osjetilne reakcije od gradskih, izuzimajući ih iz pravaca suburbanog i općeg urbanog širenja. Mnogi prostori koji pripadaju ekumenopolisu još djeluju privlačno i raznoliko. Izražena raznovrsnost oblika sačuvala se u njima zahvaljujući njihovoj relativnoj nepristupačnosti ili discipliniranom i korektnom ponašanju stanovnika prema prirodi, u skladu s interesom društva i s tradicijom.⁹

Planeri mogu ljude smjestiti u domove tako da i dalje ekstenzivno iskorišćuju prostor, ali i tako da ga iskorišćuju racionalnije. Ovo drugo ne znači da treba graditi tornjeve i ljudske košnice, nego da prostor treba bolje strukturirati. Svršishodno oblikovanje strukture grada i njegove okolice¹⁰ vratit će nam se u raznolikim vizualnim kontrastima krajolika, vrijednostima koje će koristiti i budućim generacijama. Oblikovanje prostora znači stvaranje vizualnog reda, sklada i ritmičke izmjene specifičnih prostornih cjelina. Oblikovanje mora biti fleksibilno kako bi moglo odgovoriti tehničkim i društvenim zahtjevima razvoja, i to na način koji će s vremenom omogućiti prilagodbu varijacijama i raznolikostima, rastu i promjenama, uz istodobno stalno održavanje sklada cjeline. Fizički elementi što tvore strukturu prostora moraju biti u odgovarajućem odnosu prema planskim društvenim ciljevima. Oni se tim ciljevima moraju do određene mjere prilagoditi u

mjerilu, lokaciji i sadržaju. Dok su se u prošlosti takvi procesi odvijali spontano, proizvoljno i pojednostavljeno, danas poprimaju obilježja racionalnog i promišljenog djelovanja, kreiranja strukture prostora. Rast i širenje gradskih aglomeracija mogu se usmjeravati kako bi se izbjegla jednoličnost prostora i dobila prepoznatljiva struktura. Neki pokušaji i realizacije pokazuju da je važna prava mjera akcija i odabir pravog načina realizacije.

Navest ćemo, za ilustraciju, dva primjera. Prvi je primjer plan grada Washingtona D.C. za godinu 2000., koji nije realiziran zbog nedovoljnog uzimanja u obzir društvenih okolnosti i pretjerano velikog prostora predviđenog za slobodne farmerske površine. Privatno vlasništvo nije imalo razumijevanja za inače dobro postavljen plan.¹¹ Potrebno je imati osjećaj za ono što je moguće ostvariti. Drugi je primjer zamisao o stvaranju zelenih pojaseva u Engleskoj kako bi se tim zelenim prostorima rast gradova zauzdao i usmjerio drugim pravcima. U povijesti je bilo različitih pokušaja iskrištavanja zelenog prostora oko Londona, jednom je taj prostor bio namijenjen aktivnom iskorištavanju, a drugi put je trebao služiti samo za ograničavanje rasta grada. Pokazalo se da se integritet zelenog prostora najbolje očuvao kad su se građani mogli njime aktivno koristiti.¹¹

Ispravan stav prema prostorima gradske aglomeracije omogućuje da se planiranjem usmjeri i oblikuje njezin rast na poželjan način. Prostori izuzeti iz neposrednog gradskog rasta moraju služiti svim ljudima grada, pa će oni tada podržati oživotvorenje plana. U traženju postupka koji bi omogućio kontroliran i poželjan rast gradske aglomeracije i oblikovanje prepoznatljive strukture njenih suburbanih i širih izvangradskih prostora, nameće se nužnost vrednovanja krajolika, osobito njegovih estetskih obilježja. Taj se cilj može ostvariti smislenim rasporedom i korektnim odabirom namjena prostora, odnosno donošenjem svojevrsnog "estetskog zoninga", ne samo na razini gradske aglomeracije već i u mnogo širim prostorima.

Zaključak

Jedini ispravan stav u svakom procesu planiranja iskorištavanja prostora, temeljen na modernim ekološkim saznanjima, može se jednostavno izraziti ovom formulom:

prostorni zahtjevi + prostorne mogućnosti + filozofski stav = oblikovanje prostora

Prva dva elementa ovog izraza možemo s više ili manje preciznosti, primjenom znanstvenih metoda, objektivno i racionalno definirati, i odrediti buduće stanje njihovih složenih međuovisnosti. Moderna ekologija temelj je oblikovanja svakog prostora, pa tako i prostora grada, metropolisa i megalopolisa. Oblikovanje novih struktura prostora, tj. boljih obitavališta, mora uzeti u obzir: zahtjeve za rastom kao destabilizirajuće činitelje i elemente prirodne i geografske sredine kao elemente koji podržavaju stabilnost sustava. Međutim, osnovno je da se opseg zamišljenih akcija rasta temelji na ispravno, objektivno i po pravilima struke procijenjenim prirod-

nim i estetskim vrijednostima prostora. Ta procjena nedvojbeno je odraz kulturnog, "filozofskog" stava društva. S obzirom na postignute, očito loše rezultate u očuvanju krajolika, najslabija je karika u navedenoj formuli upravo "filozofski stav". Mogućnosti kontrole stihijskog rasta i zaštite naše okolice, njezinih kulturnih i estetskih vrijednosti kriju se:

- u području politike planiranja, koja mora prihvatiti
- stavove o ugroženosti krajolika i opredijeliti se za policentrični razvoj oko odabranih nukleusa;
- u području izrade planova, kojima treba obuhvati cjelokupni prostor, kako bi se osiguravali uvjeti za njegovo smišljeno iskorištavanje;
- u području provedbe planova, koja mora biti dosljedna i striktna da bi se postigli odgovarajući rezultati;
- u području društvenih stavova i vrijednosti, odnosno odgoja, kako bi se shvatila važnost prirodne komponente prostora za ugodan život i opstanak čovjeka.

Bilješke

¹ Irokezi su visoko cijenili medvjeda. Davao je odlično krzno i meso, te ulje, koje se upotrebljavalo za kuhanje, a moglo se i pohranjivati. Kad bi lovac naišao na medvjeda, slijedio je duži monolog u kojem je lovac objašnjavao svoje potrebe, uz uvjeravanje da je ubijanje motivirano potrebom, a ne željom za obeščaćenjem". McHarg, I., *Design with Nature*. The natural History Press, New York, 1969, str. 68.

² U teoriji hijerarhije ljudskih potreba najčešće se koristi podjela američkog psihologa A.H. Maslowa, koji ljudske potrebe dijeli u sedam skupina:

- biološke potrebe (hrana, piće, stan, odjevanje itd.);
- potrebe za sigurnošću (zaposlenje, zdravstvena i socijalna zaštita itd.);
- potrebe (socio-psihološke naravi) za pripadanjem obitelji, skupini, društvu, zajednici;
- potrebe za društvenom afirmacijom;
- potrebe za osobnom afirmacijom;
- potrebe za znanjem i naobrazbom;
- estetske potrebe (doživljavanje lijepog i dodir s prirodom u najrazličitijim oblicima ljudskog stvaralaštva).

Prva i druga skupina pripadaju elementarnim ljudskim potrebama, ili, kako se često nazivaju, egzistencijalnim potrebama. Treća skupina govori o strukturi ličnosti i čovjekovom JA. Četvrta i peta skupina odnose se na razvoj zajednice i razvoj slobode ličnosti, izgradnju društvenog sustava. Šesta i sedma skupina pripadaju duhovnoj sferi. Nazivamo ih još i skupinom potreba za razvojem čovjeka. Usp. Maslow, A. H., *Motivation and Personality*, New York, 1954.

³ Usp. Eckbo, G., *Qualitative Values in the Landscape*. U: *Landscape Assessment: Values, Perceptions and Resources*. Ur. Zube, E. H., Brush, R. O., Fabos, J.G. Izd. Dowden, Hutchinson and Ross, Inc., 1975, str. 32-35.

⁴ Više u: Eckbo, G., *Op.cit.*, 1975., str. 31-37.

⁵ Usp. Postanak, 1, 28: "I blagoslovi ih Bog, i reče im: 'Plodite se i množite i napunite zemlju, i sebi je podložite! Vladajte ribama u moru i pticama u zraku i svim živim stvorovima što puze po zemlji!'", Biblija, Izd. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1976. Različita "osvajanja" i pobjede nad prirodom prihvaćaju se kao vrhunci čovjekove sposobnosti i izdržljivosti, a zapravo su to postupci kojima se čovjek oslobada od simbola nepokorene prirode.

⁶ Ilustrativan je primjer francuski barokni park, vrhunski izraz svog vremena u dominiranju prirodnim elementima i prostornim efektima radi konačne potvrde društvenog statusa i moći pojedinca. Sigurnost, pouzdanje i bezbrižnost, postignuti snagom i pratećim blagostanjem, vodili su sve većoj javnoj raskoši izraženoj i oblikom baroknog parka.

⁷ A. Spoehr ističe da se razmišljanje o prirodnim izvorima ne bi moglo održati u nekom drugom vremenu, jer je taj pojam vezan za našu kulturu i izrastao je iz naše globalne preokupacije određenom, današnjom razinom životnog standarda milijuna ljudi. Spoehr, A., A Cultural Differences in the Interpretation of Natural Resources. U: Man's Role in Changing the Face of Earth. Ur. Thomas, L. W., jr. Izd. The University of Chicago Press, 1953., str.93-102.

⁸ Želja da se na neki način ograniči rast grada stalno je prisutna u urbanističkoj teoriji i praksi. Izgradnja novih grčkih gradova u antici temeljila se djelomice i na ideji da oni ne bi trebali rasti više od unaprijed utvrđene veličine. Aristotel je smatrao da grad ne bi smio rasti iznad veličine pri kojoj se počinje gubiti osjećaj zajednice. Gradani se trebaju međusobno poznavati. Platon je 5000 stanovnika smatrao optimalnom veličinom, dok je Hipodamus mislio da je 10000 stanovnika gornja granica. Potkraj XVI. stoljeća, Pariz je bio najveći europski grad, s oko 220.000 stanovnika. Zbog bojazni od pretjeranog širenja i problema koje bi to moglo izazvati, Henrik II. je 1548. godine izdao edikt kojim je zabranio izgradnju Pariza izvan graničnih kamenova i izvan gradskih vrata. Edikt je ukinut 1588. godine, a Pariz je nastavio rasti, premda je uvijek bila prisutna težnja da se rast ograniči. Možda je najimpresivniji primjer suvremene Moskve, koja je usprkos strogim administrativnim preprekama useljavanju, ipak narasla do golemih razmjera velegrada izražavajući nosalomljivu snagu urbanog rasta.

⁹ Istakli bismi tek primjer Švicarske, Francuske i Nizozemske kao zemalja razvijene kulture u odnosu prema tradiciji, uredjenju i čuvanju prirode, te shvaćanju zajedničkog društvenog interesa za koji znaju da izvire iz prostora u kojem žive.

¹⁰ Već su Ebenezer Howard, Eugene Henard te Eberstadt-Mohring-Petersen na prijelazu XIX. u XX. stoljeće, potaknuti ondašnjim stanjem i izgledom nekih gradova Europe, predlagali u svojim radovima strukturiranje gradskog i izvangradskog prostora. U Eberstadtovu, Mohringovu i Petersenovu prijedlogu posebno je zanimljiva suvremena ideja sustava gradskog zelenila oblikovanog od zelenog prostora oko grada i poteza vegetacije koji bi se protezali sve do samog gradskog centra, te na taj način gradu davali svojevrstu prepoznatljivu strukturu. Neobična je sličnost ovog rješenja i prijedloga strukture metropolitanskog prostora za Washington, D.C. Vidi: National Capital Planning Commission, National Capital Regional Planning Council, A Policies Plan for the Year 2000. Washington, 1961.

¹¹ Plan za grad Washington D.C. za godinu 2000 pokušao je realizirati koncepciju uredjenja prostora prema kojoj se gradski rast trebao usmjeriti pravcem šest koridora postavljenih zrakasto iz centra grada. Prema planerskim zamislima, temeljna organizacija prostora trebala je regiji dati red i prepoznatljivu i raznoliku strukturu prostora, zaštititi prirodne vrijednosti i kontinuitet poljoprivrednog i farmerskog krajolika, te osigurati pristupačnost prirodnim prostorima. A Policies Plan for the Year 2000, Washington, 1961.

¹² Djelotvornost londonskog zelenog pojasa u kontroli urbanog širenja i osiguravanju otvorenih površina za rekreaciju neposredno uz grad potaknuo je lokalne uprave i vladu da planiraju slične prostore oko drugih važnih engleskih gradova. Usp.: Coppock, J. T., Prince, H. C. (Ur.), Greater London. Faber and Faber, London, 1964.; Ministry of Housing and Local Government, The Green Belts. H.M. Stationary Office, London, 1962. Vjerojatno prvi zeleni pojas zamislio je Ledoux u planu za Chaux. Rani oblik zelenog prstena upotrijebljen je da bi odredio i fiksirao granicu urbane zajednice.

Literatura i izvori

1. Eckbo, G., Qualitative Values in the Landscape. U: Landscape Assessment: Values, Perceptions, and Resources. Ur. Zube E. H., Brush, R. O., Fabos, J.G.. Izd. Dowden, Hutchinson and Ross, Inc., 1975.
2. Coppock, J. T., Prince H. C. (Ur.): Greater London. Faber and Faber, London, 1964.
3. Ministry of Housing and Local Government, The Green Belts. H.M. Stationary Office, London, 1962.
4. Maslov, A. H., Motivation and Personality. New York, 1954.
5. Mc Harg, Ian, Design with Nature. The Natural History Press, New York, 1969.
6. National Capital Planning Commission, National Capital Regional Planning Council, A policies plan for the year 2000. Washington, 1961.
7. Spoehr, A., Cultural Differences in the Interpretation of Natural Resources. U: Man's Role in Changing the Face of earth. Ur.: Thomas, L. W. jr. The University of Chicago Press, 1953.
8. Biblija. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1976.

Summary

THE APPEARANCE OF THE SUBURBAN LANDSCAPE AS A REFLECTION OF PEOPLE'S ATTITUDE TOWARDS NATURE AND THE ENVIRONMENT

Oleg Grgurević

The appearance of today's anthropogeneous landscape reflects changed attitudes towards the environment resulting from social development and decreasing dependence on the natural environment. The process of planning includes changing these attitudes, controlling unplanned growth and protecting the natural human environment. Singling out and conserving landscapes that differ from the urban, their protection from suburban and urban expansion and their aesthetic evaluation are preconditions for forming a varied structure of suburban and extra-urban space.